

Biannual Journal of
Metaphysical Investigations,
Vol.6, No. 12, Fall & winter 2025-
2026, pp 257-289

The Application of Islamic Philosophy in Elliot D. Cohen's Logic-Based Therapy and Consultation¹

Narges Nazarnejad ²
Nooshin, Naziri Khameneh ³

Abstract

This article is the product of an interdisciplinary exploration in the field of applied philosophy. It aims to address how Islamic philosophy can be revitalized, moving beyond its traditional academic boundaries and becoming more relevant in everyday human life. The central hypothesis put forward here is that integrating Islamic philosophy into interdisciplinary studies is key to unlocking its potential. To investigate this idea, the article examines Elliot D. Cohen's Logic-Based Therapy and Consultation (LBTC), a well-known approach in philosophical counseling. After analyzing this method, the study shows how it could be a practical framework for addressing real-life human concerns using Islamic philosophy. Specifically, it highlights the fifth stage of LBTC, where the counselor introduces guiding principles and suggests remedies for distorted beliefs. This is where the ideas of Muslim philosophers can be effectively applied to help clients enhance their quality of life. The unique contribution of this article is its exploration of how Islamic philosophy can be woven into therapeutic settings, a perspective not widely explored before.

Keywords: Applied Philosophy, Elliot D. Cohen, Interdisciplinary Studies, Islamic Philosophy, Philosophical Counseling.

¹ . **Research Paper**, Received: 22/5/2025, Confirmed: 10/8/2025

² . Associate Professor, Department of Philosophy and Islamic Wisdom, faculty of Theology, Alzahra University, Tehran, Iran. (nazarnejad@alzahra.ac.ir) (Corresponding Author).

³ . Graduated (PHD, Department of Philosophy and Islamic Wisdom, Faculty of Theology, Alzahra University, Tehran, Iran. (nkh.naziri@gmail.com).

Introduction

It might be fair to say that Islamic philosophy has fallen into a state of stagnation, both in theory and practice. This may be a hard claim for many scholars of Islamic philosophy to accept, but it's worth unpacking. By "stagnation" in the theoretical sense, we mean that the major schools of Islamic philosophy—Peripatetic, Illuminationist, and Transcendent Wisdom—have not kept pace with developments in other areas of knowledge. Rather than embracing new ideas and adapting to contemporary challenges, Islamic philosophy has remained firmly anchored in its traditional principles. This resistance to change, combined with a reluctance to engage with other branches of human knowledge, has led to stagnation. As a result, Islamic philosophy risks becoming irrelevant, disconnected from the world around it, and unable to respond to the real needs of modern human life.

This stagnation also manifests in comparative studies, which are often conducted with the primary aim of showcasing the superiority of Islamic philosophy over other worldviews, rather than engaging in an open-minded dialogue. Ineffective philosophical approaches are born from this stagnation. These approaches struggle to address contemporary issues and remain grounded in outdated assumptions, rendering them ill-suited to the real-world problems people face.

While there are certainly strong counterarguments to the idea that Islamic philosophy is stagnant, this article will focus on one potential way forward: integrating Islamic philosophy into interdisciplinary studies. By opening up Islamic philosophy to other fields of knowledge, it not only gains new theoretical insights but also confronts the practical issues that people face in their everyday lives. This could help revitalize it, making it more dynamic and responsive to the real concerns of modern humans.

The research presented here explores how Islamic philosophy can be applied in philosophical counseling, specifically through the framework of Logic-Based Therapy and Consultation (LBTC) by Elliot Cohen. LBTC is a counseling method that combines philosophical reasoning with empathy and care, aiming to help individuals better manage life's challenges. While not all life problems are psychological disorders, the way we approach and resolve these issues can greatly improve our emotional and cognitive well-being. LBTC provides a structured approach to this, using philosophical tools to help people rethink their challenges and adapt their behavior.

LBTC is built around six progressive steps, guiding individuals from irrational thinking to a life guided by virtues like authenticity, empowerment, and empathy. The fifth step focuses on introducing a guiding philosophy. This is where Islamic philosophy can play a key role. While Islamic thought can certainly be applied in other stages of LBTC, it's particularly relevant in the fifth step, where a guiding philosophy is needed to help clients transform their beliefs and improve their lives.

Conclusion

This article began by asserting that Islamic philosophy has become stagnant and ineffective in both theory and practice. The suggestion was made that one way to break free from this stagnation is by engaging with interdisciplinary studies, allowing Islamic philosophy to become more dynamic and relevant to real human experiences. To explore this idea, the article examined how Islamic philosophy might be integrated into philosophical counseling, using Elliot Cohen's Logic-Based Therapy and Consultation (LBTC) as a case study. Through this exploration, the article demonstrated how Muslim philosophers' ideas could be applied in one of LBTC's key stages, helping clients rethink and transform their beliefs.

The findings presented here should be seen as a starting point—one small step in a long and challenging journey. Those interested in revitalizing Islamic philosophy are encouraged to take this work seriously and continue exploring similar avenues. Through such efforts, Islamic philosophy can regain its relevance and become more effective in addressing the challenges of modern life. The main contribution of this article is its demonstration of how Islamic philosophy can be applied within the context of philosophical counseling—an approach that has not been widely explored before.

References

- Cohen, Elliot D. (2016). *Logic-Based Therapy and Everyday Emotions*. Lexington Books, USA.
- Cohen, Elliot D. (2013a). *Theory and Practice of Logic-Based Therapy: Integrating Critical Thinking and Philosophy into Psychotherapy*. Cambridge Scholars Publishing.
- Cohen, Elliot D. (2003). *Philosophical Principles of Logic-Based Therapy*. Practical Philosophy, Spring.
- Cohen, Elliot D. (2013b). *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*. Cambridge Scholars Publishing.
- Cohen, Elliot D. (2015). *Counseling Hume*. International Journal of Philosophical Practice, 3(4), 28-38.

- Farabi, Abu-Nasr. (2003). *Fosoul Al-Montazae*. Translated by Hassan Malekshahi, Tehran: Soroush.
- Ibn Sina (Avicenna). (1983). *Al-Shifa (Logic)*, Vol. 1. Edited by Sa'id Zayed, Qom: Ayatollah Mar'shi Library.
- Razi, Muhammad Ibn Zakariyya. (1936). *Sirat 'e Falsafi*. Translated by Abbas Eqbal, Tehran: Matba 'e Mehr.
- Razi, Muhammad Ibn Zakariyya. (2002). *Teb 'e Rouhani*. Translated by Parviz Dakani, Tehran: Ahl 'e Qalam.
- Paden, Roger. (2013). *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*. Edited by Elliot D. Cohen & Samuel Zinaich, Jr., Cambridge Scholars Publishing.
- Proudfoot, Michael. (2010). *The Routledge Dictionary of Philosophy*. Routledge, London & New York.
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad. (1981). *Al-Hikmat al-Muta'aliyya fi al-Asfar al-Arba 'a al-Aqliyya*, Vol. 1. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi.
- Sadr al-Din Shirazi, Muhammad. (1985). *Al-Mafatih Al-Qeib*. Translated by Muhammad Khajavi, Tehran: Mola.
- Suhrawardi, Shihab al-Din. (1995). *Al-Talvihat (Logic)*. Edited and introduced by Ali Akbar Fayyaz, Tehran: Tab'e Jame'e Tehran.
- Taylor, James Stacey. (2013). *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*. Edited by Elliot D. Cohen & Samuel Zinaich, Jr., Cambridge Scholars Publishing.

دوفصلنامه علمی پژوهش‌های مابعدالطبیعی،
سال ششم، شماره ۱۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴
صص ۲۵۷-۲۸۹

کاربست فلسفه اسلامی در درمان و مشاوره منطق‌محور الیوت کوهن^۱

نرگس نظرنژاد^۲، نوشین نظیری خامنه^۳

چکیده

مقاله حاضر، حاصل پژوهشی میان‌رشته‌ای است و در حوزه فلسفه کاربردی قرار دارد. مقاله، متکفل بررسی این پرسش است که چگونه می‌توان بر پویایی و کارآمدی فلسفه اسلامی افزود و آن را از محدود ماندن در فضای آکادمیک صرف، خارج ساخت و در زندگی واقعی انسان‌ها، جایگاهی برای آن یافت. فرضیه اصلی، در پاسخ به پرسش مورد نظر، وارد ساختن فلسفه اسلامی به قلمرو مطالعات میان‌رشته‌ای است. در راستای بررسی این فرضیه، درمان و مشاوره منطق‌محور کوهن به‌عنوان یکی از رویکردهای موجود در مشاوره فلسفی انتخاب شد و پس از بررسی و تبیین آن، نشان داده شد که چرا این رویکرد مشاوره‌ای، می‌تواند کاندیدای مناسبی برای کاربرست فلسفه اسلامی در مسائل واقعی و ملموس انسان‌ها باشد. در خلال پژوهش انجام شده، آشکار شد که می‌توان در مرحله پنجم از مراحل ششگانه (LBTC)، یعنی وقتی نوبت به معرفی فلسفه راهنما و تعالی‌بخش می‌رسد و وقتی لازم است

^۱. مقاله پژوهشی، تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۱؛ تاریخ تایید: ۱۴۰۴/۵/۱۹.

^۲ دانشیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران (نویسنده مسئول) (nazarnejad@alzahra.ac.ir).

^۳ دانش آموخته مقطع دکتری، رشته فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات،

تهران، ایران، (nkh.naziri@gmail.com)

که مشاور، برای مغالطه‌های کشف شده در باورهای مراجع، پادزهرها یا فضایی را معرفی کند، به‌خوبی می‌توان در میان اندیشه‌های فیلسوفان مسلمان مواردی را یافت که قابلیت ارائه شدن در قالب فضایل راهنما را دارند و می‌توانند به مراجعان کمک کنند تا کیفیت زندگی خود را بهبود بخشند. نوآوری مقاله حاضر، مواجهه متفاوت آن با اندیشه‌های فیلسوفان مسلمان و تلاش برای کاربرست آن‌ها در فرآیند درمان و مشاوره است.

کلیدواژگان: الیوت کوهن؛ فلسفه اسلامی؛ فلسفه کاربردی؛ مشاوره فلسفی؛ مطالعات میان‌رشته‌ای.

۱. مقدمه

شاید بتوان گفت که فلسفه اسلامی در حال حاضر، در مقام نظر و عمل، دچار نوعی ایستایی و ناکارآمدی شده است. طبیعی است که این ادعا، بر بسیاری از متعاطیان فلسفه اسلامی، سخت گران خواهد آمد؛ از این رو ضروری است اندکی به تبیین آن پرداخته شود. مراد از ایستایی فلسفه اسلامی در مقام نظر، این است که آنچه به فلسفه اسلامی معروف است، مشخصاً سه نظام فلسفی سینی، اشراقی و صدرایی، نتوانسته است خود را با تحولاتی که در دیگر حوزه‌های دانش بشری رخ داده، سازگار و همراه کند، بلکه بر عکس، فلسفه اسلامی، بدون توجه به اطلاعات، اندیشه‌ها و اوضاع و احوال جدید بشر، همچنان بر اصولی صلب و تغییرناپذیر پای‌بند مانده است. ثمره درخودماندگاری فلسفه اسلامی و سرباز زدن آن از تعامل با دیگر پاره‌های دانش بشری و گشوده نبودن آن در برابر اندیشه‌های رقیب، چیزی جز ایستایی، توقف و خارج ماندن از مسیر کمال و بالندگی، نیست. در این میان، آنچه به‌عنوان مطالعات مقایسه‌ای انجام می‌شود. نیز عمدتاً، با هدفی از پیش تعیین شده رخ می‌دهد؛ یعنی اثبات برتری فلسفه اسلامی، در قبال هر اندیشه مفروضی که طرف مقایسه قرار می‌گیرد. ناکارآمدی فلسفه اسلامی، مولود طبیعی ایستایی آن است؛ زیرا غفلت از دادوستد با اندیشه‌های پویا و روزآمد، در مقام عمل نیز تبعاتی دارد؛ از جمله بی‌خبری از

معضلات و چالش‌های موجود در موقعیت‌های خاص، ثمربخش نبودن راه‌حل‌ها و ناسازگاری آن‌ها با واقعیت‌های موجود، تکیه بر پیش‌فرض‌های غیرواقع‌گرایانه و بیگانه با جهان عینی و واقعی و در نهایت، ناتوانی در انطباق با انتظارات جدید انسان‌های واقعی و پاسخ‌گویی به مطالبات ملموس آنان.

بدون تردید، در باب پویایی و کارآمدی فلسفه اسلامی، دیدگاه‌های رقیب قدرت‌مندی وجود دارد که مقاله حاضر متکفل پرداختن بدان‌ها نیست، در عین حال، به نظر می‌رسد که چه سخن از برون‌رفت فلسفه اسلامی از ایستایی و ناکارآمدی باشد و چه افزایش پویایی و کارآمدی فلسفه اسلامی مدنظر باشد، یکی از روش‌های مؤثر، ورود به عرصه مطالعات میان‌رشته‌ای (interdisciplinary) است. مواجهه فلسفه اسلامی با دیگر حوزه‌های معرفت، هم در عرصه نظر پرسش‌های نوینی را پیش‌روی آن قرار می‌دهد و هم در عرصه عمل، آن را با چالش‌های زندگی عملی و هرروزی بشر، آشنا می‌سازد و به سمت حل معضلات عملی و در نتیجه افزایش کارآمدی، سوق می‌دهد. فلسفه اسلامی تا زمانی که با اندیشه‌های رقیب مواجه نشود و مدعیات خود را با دانش‌های نوین بشری متلائم و سازگار نسازد و تا زمانی که توان حل مسئله خود را به مصاف توان حل مسئله نظام‌های فلسفی دیگر نبرد، نمی‌تواند مخاطبان امروزین خود را متقاعد سازد که سخنانی شنیدنی و کارآمد دارد. پژوهش حاضر تلاشی است برای وارد کردن فلسفه اسلامی به حوزه کاربردی درمان و مشاوره منطق محور الیوت کوهن (LBTC) و بررسی امکان کاربست اندیشه‌های برخی از فیلسوفان مسلمان، در یکی از مراحل این نوع درمان و مشاوره.

۲. پیشینه

مقالات منتشر شده در حوزه مشاوره فلسفی به دو دسته تقسیم می‌شوند. دسته اول مشاوره فلسفی را به‌طور کلی مورد بررسی قرار داده‌اند. از جمله مقالاتی که در این دسته قرار می‌گیرند می‌توان به مقاله «تمایز و تشابه مشاوره فلسفی با رویکرد عقلانی-عاطفی الیس»

(۱۳۶۹)، اشاره کرد. این مقاله، مقایسه مشاوره فلسفی با رویکرد عقلانی- عاطفی آلبرت ایس است؛ بدون تفکیک گونه‌های متفاوت آن. مقاله بعدی «تبیین ضرورت به‌کارگیری مشاوره فلسفی در معنادرمانی» (۱۴۰۰) است. این مقاله از ضرورت به‌کارگیری مشاوره فلسفی، در کنار دیگر روش‌های مشاوره و درمان، از جمله معنادرمانی دفاع می‌کند. مقاله دیگر «تبیین و بررسی مبانی معرفت‌شناختی مشاوره فلسفی» (۱۴۰۳) است. این مقاله به مبانی معرفت‌شناختی مشاوره فلسفی، می‌پردازد. دسته دوم مقالاتی هستند که به طور خاص دیدگاه برخی از مشاوران فلسفی مطرح در سطح جهان را بررسی کرده‌اند؛ از جمله مقالات دسته دوم، مقاله «متافیزیک درمان مبتنی بر منطق (LBT) از منظر الیوت کوهن» (۱۴۰۰) است که به بررسی مبانی متافیزیکی درمان منطق‌محور و مراحل شش‌گانه آن می‌پردازد. مقاله بعدی «بنیادهای ارسطویی درمان منطق‌محور کوهن» (۱۴۰۲)، است. این مقاله در سه محور منطق، فلسفه اخلاق و نظریه ارسطو درباره اراده، بنیادهای ارسطویی درمان منطق‌محور کوهن را مورد بررسی قرار داده است. نوآوری مقاله حاضر، در مقایسه به مقالات پیشین، تلاش برای کاربرست فلسفه اسلامی در یکی از روش‌های درمان و مشاوره فلسفی تثبیت شده جهان، یعنی درمان و مشاوره منطق‌محور الیوت کوهن است.

۳. ماهیت و ارزش مشاوره فلسفی

در تبیین ماهیت و ارزش مشاوره فلسفی، نخست باید به این پرسش پرداخت که آیا مشاوره فلسفی یک شاخه معرفتی (discipline) است که همه متعاطیان آن از پارادایم (paradigm) واحدی پیروی می‌کنند؟ توماس کوهن (۱۹۲۲-۱۹۹۶) معتقد است یک شاخه معرفتی جدید زمانی به وجود می‌آید که شماری از دانشمندان، پارادایم واحدی را برگزینند و پژوهش خود را در درون آن پارادایم، سامان‌دهی کنند. به‌زعم وی، انتخاب این پارادایم بدین کار می‌آید که اعضای گروه، هم بر وظیفه تبیینی مشترک و آماده‌ای متمرکز شوند و هم روش‌ها و اهداف یکسانی را اتخاذ کنند. این‌گونه است که فعالیت‌های حل-مسأله استاندارد،

امکان‌پذیر می‌گردد و دانش متعارفی به‌وجود می‌آید. پیش از انتخاب پارادایم، مرحله‌ای وجود دارد که کوهن آن را پیشا-پارادایمی (pre-paradigm) می‌نامد. دانشمندان در این مرحله، پارادایم واحد و رفتار حل - مسئله معینی ندارند، بلکه آنچه در این مرحله مورد سوال است، خودِ پارادایم است. آنان در این مرحله درباره‌ی شاخه‌ی معرفتی خود و ارتباط آن با شاخه‌های دیگر، تأمل و تعمق می‌کنند. از جمله فعالیت‌های دانشمندان در مرحله‌ی پیشا-پارادایمی، تدوین بیانیه‌هایی در باب ماهیت رشته‌ی مورد نظر، تشکیل انجمن‌های علمی جدید و نام‌گذاری دانش جدید است؛ با هدف تعریف یا بازتعریف آن. حال اگر بخواهیم این تحلیل را که توماس کوهن عمداً آن را در باب علوم تجربی به‌کار می‌برد، بر مشاوره‌ی فلسفی اعمال کنیم، نتیجه‌ی چه خواهد بود؟ در پاسخ باید گفت که مشاوره‌ی فلسفی، به‌صورتی که اکنون مطرح است، شاخه‌ی معرفتی نسبتاً جدیدی است و هویت، اهداف و روش آن، هنوز قطعیت نیافته و ارتباط آن با دیگر شاخه‌های مرتبط، هنوز مشخص نیست. اکنون مشاوران فلسفی، هم مراجعان فردی دارند و هم مراجعان سازمانی؛ آنان از تکنیک‌های مُلهم از رویکردهای فلسفی متفاوت، بهره می‌جویند و به آرامی، در کار توسعه و تکمیل ساختار حرفه‌ای ضروری برای چنین شاخه‌ای هستند تا بقا و شکوفایی آن را در جوامع پیچیده و سخت‌پسند امروزی، ممکن سازند؛ اما به‌رغم این پیشرفت‌ها، این شاخه‌ی معرفتی، نوپا هنوز پارادایم تثبیت شده‌ای ندارد و هنوز مسیر رشد و بالندگی آن، چندان هموار نیست؛ از این رو مناسب‌تر است که مشاوره‌ی فلسفی را در مرحله‌ی پیشا-پارادایمی تصور کنیم. (Paden, 2013, pp. 16-17).

اگر بپذیریم که مشاوره‌ی فلسفی در مرحله‌ی پیشا-پارادایمی قرار دارد، آن‌گاه با هدف ایجاد پارادایمی برای مشاوره‌ی فلسفی می‌توانیم با تعریف آن آغاز کنیم: مشاوره‌ی فلسفی، عضوی از طبقه‌ی گسترده‌تر شاخه‌های معرفتی‌ای است که عموماً با عنوان تخصص‌های کمک‌رسان (the helping professions) شناخته می‌شوند. تخصص‌های کمک‌رسان درصددند تا برای حل مسائل-زندگی (life-problems) به مراجعانشان کمک کنند. مراد از مسائل-زندگی،

در نگاه کلی، مسائلی است که به ناتوانایی‌هایی در افراد منجر می‌شود؛ از جمله ناتوانی در انجام کار، ناتوانی در مراقبت از خود در تعامل با مردم و ناتوانی در حفظ ارتباطات بلند مدت با دیگران. اگر مشاوره فلسفی را چنین تعریف کنیم، آن‌گاه با دو تخصص دیگر، ارتباط نزدیکی خواهد داشت: روان‌درمانی (psychotherapy) - هم روان‌درمانی سنتی و هم روان‌درمانی انسان‌گرا- و مشاوره روحانی (pastoral counseling). روان‌درمانی سنتی، با رفع علل درونی اختلالات روان‌شناختی مراجعان، به دنبال درمان آنان است، به گونه‌ای که بتوانند در سطح هنجارهای پذیرفته شده اجتماعی، عمل کنند. در مقابل، روان‌درمانی انسان‌گرا، استفاده از مدل پزشکی را که منحصر بر بیماری متمرکز است، رد می‌کند و به جای تمرکز صرف بر مغلوب ساختن ناتوانایی‌ها و کمک به حفظ وضعیت سالم، امکان توسعه توانایی‌ها یا استعدادهای انسان را بررسی می‌کند. در واقع، بسیاری از روان‌درمان‌گران انسان‌گرا احتجاج می‌کنند هر انسانی سائق (drive) درونی‌ای دارد که او را به سمت تعالی و خودشکوفایی سوق می‌دهد. مشاوره معنوی (روحانی) را می‌توان نوعی مشاوره اخلاقی دانست که به مراجعان خود کمک می‌کند تا غایت دینی فراگیری را کسب کنند. روش مشاوره معنوی، بهره‌جستن از هرمنوتیک دینی و تکنیک‌های روان‌درمانی است. مراجعان، به کمک این روش می‌توانند در باب ماهیت راستین خود و مشکلات‌شان بصیرت‌هایی به دست آورند که در گشودن گره از زندگی آنان، مؤثرند. سرانجام، مشاوره معنوی به دنبال ایجاد این باور در مراجعان است که مشکلات زندگی آنان از افعال مختارانه‌ای نشأت می‌گیرد که در طبیعت هبوط کرده انسان ریشه دارد و این که حل و فصل این مشکلات، منوط به برخورداری از فهم دینی و رویکرد دینی به زندگی است (Ibid., pp.18- 20&23). پس از آشنایی اجمالی با روان‌درمانی (سنتی و انسان‌گرا) و مشاوره معنوی (روحانی) و پیش از تعریف مشاوره فلسفی، لازم است ابتدا به تفاوت آن با کارورزی (practice) سنتی فلسفه اشاره کنیم. تفاوت این دو شاخه معرفتی، در معرفتی که تولید می‌کنند یا ابزاری که به کار

می‌برند نیست، بلکه تفاوت آن دو در کاربرد معرفت حاصل از تأملات فلسفی است. مشاوره فلسفی، به‌عنوان نوعی مشاوره، به‌دنبال آموزش فلسفی عمومی، به هر انسان بالغ علاقه‌مند به چنین آموزشی، نیست؛ بلکه مشاوره فلسفی طالب بصیرت‌های فلسفی خاصی است که در کمک به افراد (یا سازمان‌ها) برای غلبه بر مشکلات خاص زندگی، مفید باشد. مشاوران فلسفی، معلمانی نیستند که برنامه آموزشی مدونی را برای مخاطبان عام ارائه می‌دهند، بلکه آنان باید به روشی تقریباً غیرمستقیم، برای مشکلات خاص مراجعان خود، پاسخی مهیا سازند. اکنون در تعریف مشاوره فلسفی می‌توان گفت این نوع مشاوره، تخصصی کمک-رسان است که به‌دنبال درک نقادانه اندیشه‌ها و جهان‌بینی‌هایی است که با مشکلات زندگی کنونی مراجعان، ملازم است؛ اما بر خلاف دیگر انواع جنس (genus) مشاوره، با مشکلاتی سروکار ندارد که معلول علت‌های ناخودآگاه اجتماعی یا درون‌زاد (organic) هستند، بلکه به مشکلاتی علاقه‌مند است که ملازم اندیشه‌ها و جهان‌بینی‌های مراجع است یا از آن‌ها نشأت گرفته است. مشاوران فلسفی، در فرآیند مشاوره، به مراجعان کمک می‌کنند تا در باب اندیشه‌ها و جهان‌بینی‌های ملازم با مشکل خاصی که آنان را به جلسه مشاوره کشانده است، به تأمل نقادانه بپردازند (Ibid, pp. 24- 25&27).

با وجود این که چندین دهه از ظهور مشاوره فلسفی می‌گذرد، همچنان با چالش‌های انتقادی مواجه است؛ از جمله، نقدی که ارزش مشاوره فلسفی را به چالش می‌کشد. در ادامه نشان خواهیم داد که مشاوره فلسفی از دو جهت دارای ارزش است: هم از جهت دستاوردی که برای جریان اصلی فلسفه، یعنی فلسفه آکادمیک دارد و هم از جهت هدفی که طلب می‌کند. در نگاه نخست، به نظر می‌رسد که مشاوره فلسفی از جریان اصلی فلسفه، یعنی فلسفه آکادمیک، جدا شده است: مشاوران فلسفی، بر سر در محل کار خود، تابلو نصب می‌کنند؛ از مراجعان خود دستمزد دریافت می‌کنند؛ درگیر کمک به افراد خاص (مراجعانشان) هستند. در مقابل، فیلسوفان دانشگاهی، در برج عاج نشسته‌اند؛ فقط گاهی از طریق برنامه‌های

تلویزیونی خاص یا مصاحبه با مجلات روشنفکری، در میان عموم مردم ظاهر می‌شوند؛ اغلب بر موضوعات انتزاعی صرف، متمرکز می‌شوند. به علاوه، شاید بدترین مواجهه فیلسوفان دانشگاهی با مشاوران فلسفی این باشد که آنان مشاوره فلسفی را اصلاً فلسفه واقعی نمی‌دانند؛ بلکه در بهترین حالت آن را چیزی از سنخ مددکاری اجتماعی یا نوعی روان-درمانی ابتدایی تلقی می‌کنند. دقت در روش‌های متنوعی که مشاوران فلسفی در خلال گفتگو با مراجعان خود، به کار می‌برند و روش‌های مورد استفاده فیلسوفان دانشگاهی در کلاس درس‌شان، نشان می‌دهد که مرزبندی میان فلسفه دانشگاهی و مشاوره فلسفی، نوعی توهم است؛ مثلاً تکذیب قیاسی (elenchus) روشی است که هم در جلسه مشاوره و هم در کلاس درس، کاربرد دارد. مشاوران فلسفی چرا از روش‌های فلسفی استاندارد استفاده می‌کنند؟ هدف آنان این است که به مراجعان کمک کنند تا جهان‌بینی‌های خود را بهتر درک کنند و در نهایت با مشکلات شخصی خود، بهتر مواجه شوند؛ اما مشاوران فلسفی در خلال این فرآیند کمک‌رسانی، در عین حال، با مشکلات انتزاعی جریان اصلی فلسفه، تعامل ثمربخشی نیز برقرار می‌کنند. پس در مقام جمع‌بندی می‌توان گفت که مشاوره فلسفی از دو جهت برای فلسفه دانشگاهی، دارای ارزش محوری است: ۱. در روش‌های فلسفه دانشگاهی مشارکت دارد و آن‌ها را تقویت می‌کند؛ ۲. با ارائه بصیرت‌های مهم در خصوص مشکلات جاری مراجعان، در مباحث دانشگاهی انتزاعی، مشارکت می‌کند. مشاوره فلسفی، علاوه بر ارزشی که به طور کلی، برای فلسفه دارد، از جهت هدفی که دنبال می‌کند نیز، دارای ارزش است. مهم‌ترین ارزشی که مشاوران فلسفی تعقیب می‌کنند این است که کیفیت زندگی شخصی مراجعان‌شان را ارتقا بخشند. آنان بر این باورند که تقویت استقلال فردی مراجعان، حتی اگر یکی از اهداف مشاوران فلسفی باشد، ذاتاً ارزشمند نیست، بلکه استقلال فردی، اولاً و بالذات، ارزش ابزاری دارد و تا آن‌جا ارزش محسوب می‌شود که امکان برخورداری مراجعان را از زندگی خوب و با کیفیت، افزایش دهد. (Taylor, 2013, pp.72-76)

۴. درمان و مشاوره منطق محور الیوت کوهن

درمان و مشاوره منطق محور، در مقام نظر و عمل، مولود ظرفیت باورنکردنی فلسفه و منطق است، آن گاه که با توجه هم دلانه و مراقبت اصیل همراه گردد و هدف آن ارتقاء سازگاری شناختی، عاطفی و رفتاری مراجعان، در مواجهه با مشکلات زندگی باشد. مشکلات زندگی، به خودی خود در قلمرو ناهنجارهای روانشناختی قرار ندارند، بلکه این مشکلات در واقع، چالش‌ها و فراز و نشیب‌هایی هستند که همه یا اغلب ما در خلال زندگی‌های هرروزی خود، با آن‌ها مواجهیم. اگر برای مواجهه با چنین مشکلاتی، روش کاری (modus operandi) در اختیار داشته باشیم، بهره فراوانی خواهیم برد. درمان و مشاوره منطق محور در صدد است تا با مهیا ساختن ابزارهای مفید منطقی و فلسفی، چنین روش کاری را در اختیار ما قرار دهد (Cohen, 2016, p. xiii).

الیوت کوهن کار خود را در اواسط دهه ۱۹۸۰ آغاز کرد. از آن زمان به بعد (LBTC) به تدریج، در مقام نظر و عمل، رشد یافت و اکنون از غرب تا شرق جهان، هم در میان مشاوران سلامت روان و هم در میان مشاوران فلسفی، طرفدارانی دارد. (LBTC) در مقام نظر، با این اندیشه آغاز شد که بسیاری از مشکلات عاطفی و رفتاری فرسایشی و خودشکن، عمدتاً نتیجه منطق بد است، اما درمان چنین مشکلاتی، منحصر به قلمرو روان‌شناسان، نه فیلسوفان، محدود است؛ در عین حال، آموزش منطق و تحلیل فلسفی نیز نوعاً، بخشی از آموزش‌های روان‌شناسان نیست. کوهن بر خلاف عقیده رایج زمان خود، مبنی بر این که فیلسوفان نباید بر امری خارج از کلاس درس سرمایه‌گذاری کنند و وارد فعالیت‌های بالینی شوند، خود را تحت آموزش آلبرت الیس (۱۹۱۳-۲۰۰۷) روان‌شناس آمریکایی قرار داد و در حوزه درمان عقلانی-عاطفی-رفتاری (REBT) گواهینامه دریافت کرد. برخلاف کوهن، که از همان آغاز گسترش (LBTC)، دوگانه‌سازی سنتی فلسفه و روان‌درمانی را رد کرده است، برخی از کارورزان فلسفی، حوزه مشاوره فلسفی و مشاوره روان‌شناختی را از یکدیگر متمایز می‌دانند؛ اما کوهن چنین موضعی را ناشی از ناتوانی در درک ارتباط متقابل،

اساسی و ذاتی میان این دو نوع مشاوره می‌داند. به نظر وی جداسازی مشاوره فلسفی و روان‌درمانی بر این فرض نادرست مبتنی است که چون فلسفه و روان‌شناسی خود، به‌عنوان حوزه‌های مستقل عمل می‌کنند، پس مشاوره فلسفی نیز باید کاملاً مستقل باشد. دلیل نادرستی این فرض، به‌زعم کوهن این است که او مشاوره فلسفی را رشته‌ای ترکیبی می‌داند که در حوزه فلسفه کاربردی (applied philosophy) قرار دارد، نه در حوزه فلسفه محض (pure philosophy) و این که فلسفه یکی از ورودی‌های (input) مشاوره فلسفی و بخشی از آن است نه مساوی با آن. مشاوره فلسفی، در عمل جنبه‌های روان‌شناختی به خود می‌گیرد؛ از این رو می‌توان آن را نوعی درمان روان‌شناختی با رویکرد فلسفی تلقی کرد، نه صرفاً فلسفه. فلسفه، در قالب مشاوره فلسفی، تنها به‌تازگی، دست‌وپنجه نرم کردن با مشکلات عاطفی و رفتاری انسان‌ها را آغاز کرده است و در این راه نیازمند بهره‌جستن از پیشرفت‌های پرافتخار روان‌شناسی بالینی است. از این رو چقدر متکبرانه است که فرض کنیم فیلسوفان نیازی ندارند تا از خرد روان‌شناسی بهره‌جویند. از طرف دیگر، انکار ریشه‌های فلسفی روان‌شناسی و روان‌درمانی نیز به همان اندازه غیرواقع‌بینانه است. به‌عنوان چند مثال تاریخی مهم، تقسیم‌بندی سه‌گانه افلاطون از نفس، الهام‌بخش تمایز معروف فروید بین نهاد (Id)، خود (Ego) و فراخود (Superego) بود (Cohen, 2013a, pp. ix-xi).

۴,۱. قیاس عملی

قیاس عملی (practical syllogism)، که نخستین بار ارسطو در آثار خود بدان اشاره کرده، شکلی از استدلال است که به عمل منجر می‌شود؛ زیرا به حسب تعریف، میان اصول کلی و موقعیت‌های خاص ارتباط برقرار می‌کند. «قیاس عملی ارسطو محل نزاع است. این نوع قیاس، شبیه قیاس عادی است، اما نتیجه آن عمل است، یا شاید بیانی که با عمل ارتباط نزدیکی دارد مانند تصمیم: خوردن همه چیزهای شیرین خوب است. این چیز شیرین است. پس بگذار آن را بخورم» (Proudfoot, 2010, p. 400)

الیوت کوهن درمان و مشاوره منطق محور خود را وامدار مفهوم عام منطق استنتاجی (deductive logic) ارسطو می‌داند. استنتاج مورد نظر کوهن، استنتاجی است که از مقدمات خاصی نشأت می‌گیرد؛ به‌ویژه از قاعده‌ای تجویزی (prescriptive rule)، که فرد به واسطه آن به خود می‌گوید که چگونه عمل، فکر یا احساس کند، و از یک گزارش که در آن فرد ادراک خود را از یک واقعیت یا وضعیت خاص، تحت آن قاعده تجویزی طبقه‌بندی می‌کند. این استنتاج، همان است که ارسطو آن را قیاس عملی می‌نامد. کوهن معتقد است که احساسات و اقدامات غیرعقلانی افراد عمدتاً از قیاس‌های عملی ناقص (enthymematic) که دارای مقدمات نادرست یا غیرواقع‌بینانه هستند، نشأت می‌گیرند؛ به‌ویژه در مواردی که قاعده تجویزی به تصریح بیان نشده است. (Cohen, 2003, p. 27)

کوهن قیاس‌های عملی دارای مقدمات نادرست و غیرواقع‌بینانه را حاوی مغالطه می‌داند. وی در این خصوص یازده مغالطه را تحت عنوان مغالطات اصلی (cardinal fallacies) شناسایی می‌کند. این مغالطات که ممکن است در هریک از مقدمات قیاس رخ دهند، عمدتاً معلول رویکردهای کمال‌گرایانه، مطلق‌گرایانه یا جزم‌اندیشانه هستند. در ادامه، به اجمال، به مغالطات مورد نظر کوهن اشاره می‌کنیم. ذکر این نکته لازم است که شناسایی مغالطات، دومین مرحله، از مراحل ششگانه درمان و مشاوره در (LBTC) است.

۴,۲. مغالطات خودشکن در (LBTC)

کوهن می‌گوید که مغالطه از جنبه عملی، گونه‌ای از تفکر یا استدلال است که سابقه اثبات شده‌ای در ایجاد ناکامی در سعادت فردی و/یا بینافردی دارد. او مغالطات مورد نظر خود را در سه گروه دسته‌بندی می‌کند: مغالطه‌های قواعد عاطفی (Fallacies of Emotional Rules)؛ مغالطه‌های گزارشگری (Fallacies of Reporting)؛ مغالطه‌های استدلال رفتاری (Fallacies of Behavioral Reasoning). مراد از مغالطه‌های قواعد عاطفی، مغالطه‌هایی است که در کبرای (major premise) استدلال صورت می‌گیرد. این مغالطه‌ها می‌توانند

زمینه‌ساز اشکال بسیار مخرب عاطفه باشند؛ عواطفی از قبیل احساس گناه شدید و ناتوان کننده، اندوه، اضطراب، نگرانی و خشم. مغالطه‌های این گروه عبارتند از: ۱. نگرانی وظیفه‌محور (Dutiful Worrying) که عبارت است از آشفته ساختن وسواس گونه و وظیفه‌محور خود و افراد مهم زندگی، تا حصول یقین (یا تقریباً یقین) نسبت به یافتن راه‌حلی آرمانی (یا تقریباً آرمانی) برای آنچه که فرد آن را مسأله تلقی می‌کند؛ ۲. مغالطه کمال‌طلبی (Perfection Demanding) به این معنا که فرد اصرار ورزد تا واقعیتی ذاتاً ناقص، در حالتی آرمانی یا کامل وجود داشته باشد؛ ۳. تحقیر (Damnation) به معنای ارزش‌زادی کامل یا تقریباً کامل، بر اساس آنچه که فرد آن را نقص می‌کند: نقص در خود (خود تحقیری)، نقص در وجود (تحقیر وجودی)، نقص در دیگران (تحقیر دیگران) و نقص در جهان (تحقیر جهانی)؛ ۴. فاجعه‌انگاری (Awfulizing) به معنای استدلال از وضعیت بد به سوی بدترین حالت ممکن؛ چه از طریق بزرگ‌نمایی فاجعه‌آمیز احتمال وقوع رویدادهای نامطلوب و چه از طریق مبالغه در میزان واقعی بدی یک موقعیت؛ ۵. خود-محور-جهان-انگاری (The-World-Revolves Around-Me Thinking) به معنای الزام و اجبار دیگران به پذیرش باورها، ارزش‌ها، خواسته یا ترجیحات ذهنی من. این مغالطات پنجگانه را می‌توان مغالطات ارزش‌داورانه یا ارزیابی‌کننده نیز نامید؛ زیرا متعلقات عاطفه (objects of emotion) را سنجش یا ارزیابی می‌کنند. در این مغالطات، برای ارزش‌داوری متعلقات عاطفه (یا جنبه‌هایی از آنها) همچون کنش‌ها، رویدادها، و اشخاص، از واژگانی مانند باید، وحشتناک و بی‌ارزش استفاده می‌شود (Cohen, 2016, pp. 25-26&49).

مغالطه‌های گزارشگری، گروهی از مغالطات هستند که حاوی گزارش یا توصیف متعلقات عاطفی جزئی هستند. این مغالطات، ادعاهایی تجربی دارند؛ یعنی مدعی‌اند که می‌توانند به‌نحو تجربی- از طریق استنتاج استقرایی یا ادراک حسی- تأیید یا رد شوند. این مغالطات، نوعاً در گزارش صغرای استدلال عاطفی جای می‌گیرند. (LBTC) مغالطه‌های گزارشگری

را در سه نوع کلی دسته‌بندی می‌کند: ۱. ساده‌انگاری افراطی واقعیت (Oversimplifying Reality)؛ ۲. تحریف احتمالات (Distorting Probabilities)؛ ۳. گمانه‌زنی کورکورانه (Blind Conjecture). ۱. ساده‌انگاری افراطی واقعیت: دست کم سه شیوه برای ساده‌انگاری افراطی واقعیت وجود دارد: یک. تعمیم افراطی (Overgeneralizing). این مغالطه زمانی رخ می‌دهد که فرد بر پایه نمونه‌گیری ناکافی از اعضای یک طبقه خاص، درباره تمام یا اکثر آن‌ها نتیجه‌گیری می‌کند؛ دو. دوگانه‌سازی جعلی (Pigeon-Holing). این مغالطه مستلزم تقطیع کاذب یا پنجره‌بندی واقعیت به دو گزینه محدود است، بدون توجه کافی به سایر احتمالات ممکن؛ سه. کلیشه‌سازی (Stereotyping). این مغالطه مستلزم تعمیم‌دهی غیرمنصفانه و نادیده گرفتن تفاوت‌های فردی است و با کمک سورهایی مانند هر یا همه، انسان‌ها را در قالب‌هایی بیش از حد گسترده قرار می‌دهد. ۲. تحریف احتمالات: این مغالطه زمانی رخ می‌دهد که فرد بر اساس شواهد موجود، درباره آینده پیش‌بینی‌های نادرست انجام می‌دهد و احتمال وقوع رویدادها را به شکلی غیرمنطقی دستکاری می‌کند. انواع مغالطه گزارشگری: یک. قانون مورفی (Murphy's Law). بر اساس مغالطه، «اگر چیزی ممکن است اشتباه پیش برود، حتماً اشتباه پیش خواهد رفت»؛ دو. پافشاری بر گذشته (Insisting on the Past). مغالطه حاضر بر این فرض استوار است که رویدادهای گذشته لزوماً تکرار خواهند شد، بدون توجه به تغییر شرایط یا شواهد جدید؛ سه. بزرگ‌نمایی مخاطرات (Magnifying Risks). این مغالطه از تمرکز افراطی بر پیامدهای منفی، بدون سنجش متناسب احتمالات، نشأت می‌گیرد. ۳. گمانه‌زنی کورکورانه: این مغالطه مستلزم ساخت قضاوت‌های علیتی غیرعلمی، ضدتجربی و مبتنی بر فرضیات نادرست است. برخی از مغالطه‌هایی که در این گروه قرار می‌گیرند، بدین قرارند: یک. استدلال پس از این (Post Hoc Reasoning). گمانه‌زنی کورکورانه، گاهی در بستر داوری‌های علی رخ می‌دهد، یعنی داوری درباره علت‌ها و معلول‌های امور. یکی از رایج‌ترین اشکال داوری علی

نادرست، چیزی است که با عبارت لاتین *post hoc ergo propter hoc* شناخته می‌شود. این عبارت به معنای «پس از این، پس به‌خاطر این» است. به عبارت دیگر، هنگامی که مشاهده می‌کنید رویدادی پس از رویداد دیگری رخ داده است، اولی را علت دومی فرض می‌کنید. این نوع استدلال، یک مغالطه علی کلاسیک محسوب می‌شود؛ زیرا صرف تقدم زمانی یک رویداد بر رویداد دیگر را دلیلی بر وجود رابطه علت و معلولی میان آنها می‌پندارد. دو شرطی‌های خودسرزنش‌گر خلاف واقع (Self-Blaming Contrary-to-Fact Conditionals). در بستر زندگی عملی، گزاره‌های شرطی خلاف واقع اغلب گمانه‌زنانه و مغالطه‌آمیز هستند. علت این امر آن است که این گزاره‌ها حاوی ادعاهایی درباره‌ی اموری هستند که در واقع رخ نداده‌اند. این مغالطه وقتی رخ می‌دهد که فرد در قبال رویدادهای ناگوار، قضاوت‌های علی مغالطه‌آمیز را برای سرزنش خود یا دیگران به کار می‌برد. سه. تفسیر نامستند (Unsupported Explanation). تقریر رایج دیگر مغالطه گمانه‌زنی کورکورانه، تفسیر نامستند است که مستلزم تلاش برای تبیین مجموعه‌ای از واقعیت‌ها، به شیوه‌ای غیرعلمی می‌شود. این امر ممکن است به این معنا باشد که واقعیت‌های هم‌گرا یا تأییدکننده‌ی کافی برای پشتیبانی از تبیین ارائه شده وجود ندارد (Ibid., pp 49-51, 55, 60-62, 65, 70, 73-74, 76). مراد از استدلال رفتاری، استدلالی است که کنشی را تجویز می‌کند و با عملی پیوند خورده است. بر اساس (LBTC) گاهی در استدلال رفتاری، مغالطه‌هایی رخ می‌دهد. کوهن مغالطه‌هایی را که اغلب استدلال رفتاری را آلوده می‌سازند، در سه نوع اصلی، دسته‌بندی می‌کند: ۱. خشک مزاجی (Can'tstipation)؛ ۲. استدلال هم‌رنگی با جماعت (Manipulation)؛ ۳. دستکاری (Bandwagon Reasoning)؛ ۴. خشک مزاجی: این مغالطه، دربردارنده «نمی‌توانم»‌هایی است که فرد را از ضبط و مهار اراده، اعمال و عواطف خود، باز می‌دارد. کوهن سه نوع خشک مزاجی را شناسایی کرده است: یک. خشک مزاجی ارادی (Volitional Can'tstipation). این نوع مغالطه حاکی از ضعف اراده در تحمل

چیزی است و فرد معمولاً آن را در قالب چنین عبارت‌هایی بیان می‌کند: «تحمّلش را ندارم؛ طاقت نمی‌آورم؛ نمی‌توانم تاب بیاورم». این عبارات فرد را دچار انسداد اراه می‌کنند؛ دو. خشک‌مزاجی رفتاری (Behavioral Can'tstipation). این مغالطه حاکی از ناتوان-انگاری فرد در انجام دادن عمل خاصی است؛ درحالی‌که در واقع، در انجام آن عمل مفروض، ناتوان نیست. این نوع انسداد روان‌شناختی خودخواسته، فرد را از درک توانایی‌هایی واقعی خود، باز می‌دارد؛ خشک‌مزاجی عاطفی (Emotional Can'tstipation). این مغالطه وقتی رخ می‌دهد که فرد در ضبط و مهار احساسات و عواطف خود، اظهار ناتوانی می‌کند. چنین فردی جریان طبیعی احساسات و عواطفی مانند اندوه شدید یا افسردگی را می‌پذیرد و خود را در تغییر این جریان ناتوان می‌انگارد؛ ۲. استدلال هم‌رنگی با جماعت: این مغالطه ناشی از فشارهای اجتماعی است. انگیزه تمایل شایع انسانی نسبت به هم‌رنگی با جماعت، مطالبه تأیید است؛ بدین معنا که فرد احساس می‌کند برای حفظ ارزش ذاتی خود، باید تأیید جماعت را کسب کند. از این منظر پدیدارشناختی رایج، از دست دادن جایگاه گروهی معادل با زوال ارزش ذاتی پنداشته می‌شود. ۳. دستکاری: این مغالطه وقتی رخ می‌دهد که فرد با توسل به اصل ماکیاولی «هدف وسیله را توجیه می‌کند» به چنین تاکتیک‌هایی متوسل شود: دروغ گفتن؛ نیمی از حقیقت را گفتن؛ ارباب؛ باجگیری عاطفی؛ جلب ترحم. دستکاری رفتاری تحقیرآمیز است؛ زیرا، به تعبیر امانوئل کانت، فردی که به این مغالطه متوسل می‌شود، دیگران را همچون ابزارهای صرف تلقی می‌کند، نه غایات فی‌نفسه. به عبارت دیگر، این رفتار دیگران را شی‌انگاری (Objectification) می‌کند و با آنان همچون اشیاء رفتار می‌کند، نه به مثابه اشخاص (موجودات خودمختاری که توانایی انتخاب عقلانی دارند). (Ibid., pp 83-84, 88, 90, 94-95, 99-100)

۴,۳. گام‌های ششگانه درمان و مشاوره در (LBTC)

«مشاوران (LBTC) در چارچوب اعتماد، مراجعان را یاری می‌رسانند تا امور را از نو بسنجند و خلاقانه، در اندیشه، عواطف و رفتار خود، تغییراتی سازنده پدید آورند» (Cohen, 2013a, p. 20). فرآیند مشاوره را در شش گام پیشرونده انجام می‌دهد و در خلال این گام‌ها با بهره‌جستن از منطق و خرد دوران (فلسفه)، فرد را از زندگی آغشته به اندیشه‌های غیرعقلانی، به سوی حیاتی فضیلت‌محور رهنمون می‌شود، زندگی‌ای که با اصالت، توانمندسازی، اعتدال، امنیت متافیزیکی، شجاعت، همدلی و دیگر فضایل راهنما غنی و زنده همراه می‌شود. به زبان استعاره افلاطونی، این شش گام، مسیری است برای تعالی یافتن مراجع از اعماق غار (مغالطه‌های اصلی) به روشنایی روز (فلسفه تعالی بخش)؛ جایی که وی سرانجام می‌تواند با چشمانی باز، مستقیماً به خورشید (فضایل راهنما) بنگرد (Cohen, 2016, p. 111). در ادامه نشان خواهیم داد که به اعتقاد کوهن چگونه می‌توان این روش شش مرحله‌ای را به صورت یکپارچه بر مراجعی که در جست‌وجوی مشاوره فلسفی است، اعمال کرد.

۴.۳.۱. گام اول

گام نخست درمان و مشاوره منطق‌محور عبارت است از شناسایی قیاس‌های عملی (استدلال عاطفی) مراجع که عواطف مخرب یا خودشکن او را تداوم می‌بخشند (Cohen, 2013b, p. 113). در این گام به مراجع کمک می‌شود تا موضوع یا متعلق (object=O) التفاتی (intentional) احساس و عواطف خود و نیز ارزیابی (rating=R) خود را از آن متعلق، شناسایی کند. مفروض (LBTC) این است که احساسات و عواطف را می‌توان در قالب ترکیب $O + R$ تعریف کرد. به عنوان مثال می‌توان اضطراب را بر حسب متعلق و موضوع خاص آن (O) به گونه‌ای تعریف کرد که شامل یک گزاره شرطی و پیش‌بینی پیامدهای محتمل ناشی از وقوع وضعیتی مفروض باشد. ارزیابی (R) خاص آن نیز متشکل از داوری شدیداً منفی درباره آن رویداد یا وضعیت محتمل، در صورت وقوع است (Cohen, 2015, p.1).

۴,۳,۲. گام دوم

گام دوم، شناسایی مقدمات غیرعقلانی یا مغالطات اصلی است. مشاور در این گام، آن دسته از مقدمات زنجیره استدلال مراجع را، که قصد به چالش کشیدنشان را دارد، شناسایی می کند. ممکن است مغالطه های متعددی وجود داشته باشد و گاه مفید است که به ترتیب، به همه آنها پرداخته شود؛ با این حال ممکن است که رد کردن برخی از مغالطه ها مهم تر باشد و زمان کافی برای پرداختن به همه مغالطه ها وجود نداشته باشد (Cohen, 2013a, p. 27). این گام مستلزم سه فعالیت است: ۱. معرفی مفهوم مغالطه به مراجع؛ ۲. شناسایی مغالطه موجود استدلال مفروض مراجع؛ ۳. تبیین روابط موجود میان مغالطه ها یا چگونگی استنتاج یک از مغالطه دیگر (LBTC). این مفهوم متوالی مغالطه ها را در سلسله مراتب زنجیره قیاس ها، سندروم مغالطه می نامد. به عنوان مثالی از سندروم مورد بحث، می توان به وضعیتی اشاره که در آن فاجعه انگاری از کمال طلبی استنتاج می شود: چون جهان چنان که باید نیست، پس وضعیت، فاجعه بار است (Cohen, 2016, p. 120).

۴,۳,۳. گام سوم

گام سوم عبارت است از ابطال پیشفرض های مغالطی از طریق روش هایی مانند برهان خلف (reductio ad absurdum)، ابطال قیاسی (deductive falsification)، به تصویر کشیدن فقدان شاهد (evidence) و شناسایی ناسازگاری های درونی یا معیارهای دوگانه. (Cohen, 2015, p. 2) مشاور با استفاده از این روش ها نشان می دهد که یکی از مقدمات استدلال مراجع، غیرعقلانی یا ناموجه است. وی این روش ها را با استفاده از شیوه پرسش و پاسخ سقراطی، به کار می برد؛ با این هدف که مراجع خود بتواند دریابد که چرا پیش فرضش غیرعقلانی است و بنابراین، چرا نباید همچنان به آن پایبند بماند (Cohen, 2013a, pp. 28-29). درمانگر و مشاور، در این گام به مراجع کمک می کند تا از ماهیت مغالطی استدلال های خود آگاه می شود. او معمولاً این کار را به سه روش انجام می دهد: ۱. به مراجع نشان

می‌دهد که برای تأیید باور خود (مثلاً این باور این که جهان لزوماً باید منظم و مرتب باشد)، هیچ دلیلی در اختیار ندارد؛ مراجع را به چالش می‌کشد تا او را از وجود مثال‌های نقضی (مانند وجود آشوب‌های ناشی از بلایای طبیعی) برای باور مفروضش آگاه سازد؛ ۳. در نهایت، به مراجع کمک می‌کند تا تفاوت منطقی میان ترجیح دادن چیزی را با الزام‌آور دانستن آن، درک کند؛ یعنی به او نشان می‌دهد که چگونه از خواسته یا ترجیح شخصی خود، یک باید استنتاج کرده است (مغالطه استنتاج باید از هست). (Cohen, 2016, pp.122-123)

۴,۳,۴. گام چهارم

گام چهارم صورت‌بندی استدلال فلسفی پادزهرگونه‌ای (antidotal) است که فضیلت خاصی را در مراجع تقویت می‌کند (Cohen, 2013b, p.114). بر اساس (LBTC) می‌توان از نظریه‌های فلسفی به عنوان پادزهرهای مؤثری در برابر پیش‌فرض‌های مغالطی بهره جست. تناسب یک فلسفه خاص تا حدی به این مسئله بستگی دارد که آیا با دیگر باورهای موجود در نظام اعتقادی مراجع سازگاری دارد یا خیر. به عنوان مثال، بعید است که ارائه فلسفه‌ای الحادی به مراجعی خدا‌باور کمک کند تا بر تفکر غیرمنطقی‌اش غلبه کند؛ در حالی که ممکن است چنین مراجعی به خوبی با پادزهرهای فلسفی ارائه شده توسط توماس آکویناس قدیس یا آگوستین قدیس، ارتباط برقرار کند (Cohen, 2013a, p.30). درمان و مشاوره منطقی محور در این گام، هر مغالطه اصلی را با فضیلت راهنمایی هم‌سو می‌کند که از استعداد دور ساختن فرد از ارتکاب مغالطه‌های تضعیف‌کننده حیات و هدایت وی به سمت آرمانی حیات‌بخش و ارتقاء دهنده، برخوردار است. این فضایل به مثابه آرمان‌هایی هستند که هرگز به‌طور کامل محقق نمی‌شوند؛ یعنی همواره جایی برای رشد باقی است. در حقیقت، همین ویژگی است که این غایات را چنین نشاط‌آور می‌سازد (Cohen, 2016, p.124).

۴,۳,۵.

۴,۳,۶. گام پنجم

کاربست فلسفه اسلامی در درمان و مشاوره منطق محور الیوت کوهن / نظر نژاد، نظیری خامنه / ۲۷۹

گام پنجم شامل فرآیندی است که در آن درمانگر یا مشاور به مراجع کمک می‌کند تا به فلسفه‌ای (یا مجموعه‌ای از فلسفه‌ها) دست یابد که می‌تواند او را در شوق رسیدن به فضیلت تجویز شده، یاری کند. برای مثال، مراجعی که خواهان دستیابی به فضیلت اصالت بیشتر است، می‌تواند با پذیرش اصل سارتری تقدم وجود بر ماهیت، مسئولیت اعمال خود و آنچه را از خویش می‌سازد، برعهده گیرد (Cohen, 2015, p.2). فضایل راهنما، مسیر را برای برگرفتن فلسفه‌ای ارتقا بخش هموار می‌سازند؛ فلسفه‌ای که ما را به سمت فضایل راهنما بالا می‌کشد. این فلسفه باید از جنس فلسفه‌های همدل (congenial) باشد؛ به این معنا که نه تنها فضیلت راهنما را تقویت کند، بلکه با مراجع نیز در صلح باشد. به عبارت دیگر، با جهان‌بینی مراجع سازگاری داشته باشد. بدیهی است که اکثر مراجعان، متخصص فلسفه نیستند و فلسفه‌های گوناگون را در آستین ندارند. با این حال، آنان دارای باورها و نگرش‌هایی درباره جهان هستند؛ چه خودشان از این باورها را فلسفی بدانند، چه ندانند. (Cohen, 2016, pp.127-128)

۴،۳،۷. گام ششم

در نهایت، گام ششم عبارت است از به کارگیری نیروی اراده مراجع برای اجرای فلسفه‌ای که گام پنجم به او معرفی شده است، در مقابله با استدلال عاطفی که در گام‌های دوم تا سوم شناسایی و رد شده است. این فرآیند مستلزم تدوین برنامه‌ای عملی و اجرای آن است. این گام همچنین می‌تواند شامل تکالیف رفتاری مانند تمرینات مقابله با شرم، ایفای نقش و استفاده از تصویرسازی عقلانی-هیجانی باشد (Cohen, 2015, p. 2). این گام نهایی در فرآیند درمان، فرصتی است برای مراجع تا از طریق به کارگیری فلسفه مورد نظر، به شکلی اصیل خود را ابراز کند. از همین رو، ضروری است که فلسفه برگرفته شده، با جان و دل مراجع عجین شده باشد. در حقیقت، در این گام از مراجع انتظار می‌رود که فلسفه تعالی-بخش خود را به معنی واقعی کلمه، زندگی کند (Cohen, 2016, p.130).

۵. کاربست فلسفه اسلامی به مثابه فلسفه هدایتگر و تعالی بخش

تا کنون با درمان و مشاوره منطق محور الیوت کوهن و گام‌های شش گانه آن آشنا شدیم، اینک زمان آن فرارسیده است که در خصوص پرسش اصلی نوشتار حاضر، یعنی چگونگی کاربرست فلسفه اسلامی در فرآیند (LBTC) سخن بگوییم. پیش از پرداختن به پرسش مورد نظر، لازم است به این نکته مهم اشاره کنیم که در این جا از ایضاح مفهومی فلسفه اسلامی یا محدود کردن دامنه آن به یک یا حداکثر دو فیلسوف مسلمان، صرف نظر شده است؛ در حالی که می‌دانیم در هر پژوهش اصیل، هر دو کار، الزامی است. با این همه، به نظر می‌رسد به دلیل این که چنین مواجهه‌ای با فلسفه اسلامی، در مراحل آغازین خود است، شاید بتوان نقصان پیش گفته را نادیده گرفت.

چنان که دیدیم (LBTC) در گام چهارم، فضایل متناظر با هر مغالطه را در اختیار مراجع قرار می‌دهد تا به مثابه پادزهر، آثار آن مغالطه را خنثا کند و در گام پنجم، با معرفی فلسفه هدایت گر و تعالی بخش سروکار دارد. ملاک انتخاب فلسفه تعالی بخش، سازگاری آن با مراجع است. حال، بدیهی است که اگر مدعی کاربرست فلسفه اسلامی در فرآیند (LBTC) هستیم، تنها در این گام است که ادعای ما وجهی دارد؛ از این رو در ادامه، برخی از اندیشه‌های موجود در میان فیلسوفان مسلمان را، به مثابه فلسفه هدایت گر و تعالی بخش، متناظر با برخی از مغالطه‌های اصلی، خواهیم آورد تا چگونگی کاربرست فلسفه اسلامی را در درمان و مشاوره منطق محور، تمرین کنیم. پیش از شروع تمرین، ذکر این نکته لازم است که تأکید بر کاربرست فلسفه اسلامی در گام پنجم (LBTC) به معنای این نیست که آراء فیلسوفان مسلمان در گام‌های دیگر کاربردی ندارد، بلکه برعکس، آرای منطقی اندیشمندان مسلمان که حاوی ژرف اندیشی‌ها و نکته سنجی‌های فراوانی است، به خوبی و با قوت فراوان، می‌تواند در شناسایی و ابطال مغالطه‌های موجود در باورهای مراجعان، کارایی و اثرگذاری داشته باشد؛ اما تمرکز مقاله حاضر بر گام پنجم است.

۵.۱. مغالطه کمال طلبی

پیش تر با مغالطه کمال طلبی آشنا شدیم. فضیلت متناظر با کمال طلبی، امنیت متافیزیکی (Metaphysical Security) است. امنیت متافیزیکی بدین معناست که عقلا بپذیریم واقعیت، کاستی‌هایی دارد؛ از جمله این که خطاپذیری خود و دیگران، وجود شر، عدم قطعیت، ناتوانی در دانستن همه چیز و ناتوانی در ضبط و مهار تمام امور را بپذیرا باشیم (Cohen, 2013b, p118).

به نظر می‌رسد از موارد آشکاری که می‌توان پادزهر کمال طلبی را در فلسفه اسلامی یافت، موردی است که فیلسوفانی مانند ابن‌سینا (۳۷۰-۴۲۸ ق) و ملاصدرا (۹۷۹-۱۰۴۵ ق) به تعریف فلسفه مبادرت می‌ورزند. آنان از همان آغاز تعلیم فلسفه، شناخت حقایق را به طاقت بشری محدود می‌سازند. این محدودسازی نشان می‌دهد که انتظار کمال طلبانه کشف همه حقایق، انتظاری ناروا و دست‌نیافتنی است. ابن‌سینا در تعریف فلسفه می‌گوید: «وظیفه فلسفه این است که بر حقایق تمام اشیا، به اندازه‌ای که انسان می‌تواند بر آنها وقوف یابد، احاطه پیدا کند.» (ابن‌سینا، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۲) همچنین ملاصدرا فلسفه را چنین تعریف می‌کند: «بدان که فلسفه، کمال بخشی نفس انسانی است از طریق شناخت حقایق موجودات، آن گونه که هستند، و حکم به وجود آنها به کمک براهین (نه بر اساس گمان و تقلید)، تا آن جا که توانایی بشری اجازه می‌دهد» (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۲۰). پیش فرض هر دو تعریف، محدودیت قوای ادراکی بشر است که راه را بر کمال طلبی ادراکی می‌بندد و خام‌طمعی وصول به کنه و ذات واقعیت، چنان که هست، مقابله می‌کند.

فازع از این که زکریای رازی (۲۵۱-۳۱۳ ق) را در عداد فیلسوفان طراز اول قرار بدهیم یا نه، شاید بتوان در نفی کمال طلبی اخلاقی به سخن وی ذیل بحث «در سرکوبی هوی و راندن آن» توسل جست که در آن، از تفاوت رتبه انسانها در کسب فضایل و دفع رذایل، سخن به میان می‌آورد. او می‌گوید: «از آن رو که میان مردمان در طبع‌های ایشان اختلاف بسیار و فرق فاحش وجود دارد، برخی را کسب فضیلت آسان و برخی دیگر را دفع رذیلت دشوار می‌نماید» (رازی، ۱۳۸۱، ص ۷). هم چنین می‌گوید: «مردم را احوال مختلف است، طایفه‌ای

نازپرور تنعم‌اند و گروهی پرورده رنج و درد، جمعی نیز به‌خواهش نفس در طلب شهوانیات، جدی بلیغ به کار می‌برند» (رازی، ۱۳۱۵، ص ۱۰). با فرض پذیرش تفاوت انسان‌ها در کسب فضایل و دفع رذایل، آن‌گاه می‌توان کمال‌طلبی اخلاقی را نیز دفاع‌ناپذیر تلقی کرد.

۵.۲. مغالطه هم‌رنگی باجماعت

پادزهر و فضیلتِ متناظرِ مغالطه هم‌رنگی با جماعت یا دنباله‌روی کورکورانه و طوطی‌وار از جریان‌های رایج، اصالت (Authenticity) است. فرد اصیل کسی است که عقلانیت و بینش خلاقانه خود وی، هدایت‌گر انتخاب‌های اوست؛ بنابراین، تبعیت بی‌چون‌وچرا از انتظارات یا علایق دیگران را برنمی‌تابد. او هرچند در فرآیند تصمیم‌گیری درباره اعمال یا باورهایش، دیدگاه‌های دیگران را لحاظ می‌کند، اما معمولاً موافقت دیگران را شرط باور یا عمل خود قرار نمی‌دهد. فرد اصیل به آزادی بیان ارج می‌نهد، نقاب‌هایی را که ارزش‌ها یا اعتقاداتش را پنهان کنند، برچهره نمی‌زند، در مسیر حمایت از آنچه حق می‌پندارد، ایستادگی می‌کند و برای دور ماندن از انتقاد یا همراه نبودن دیگران، تسلیم فشارهای اجتماعی نمی‌شود (Cohen, 2013a.p.156).

به نظر می‌رسد که در بحث اصالت، نخست لازم است به فرید و یگانه بودن هر فرد انسانی اشاره گردد. در این خصوص، دیدگاه ملاصدرا در باب این که در مورد انسان‌ها، نوع واحد مطرح نیست، بلکه هر انسانی، نوع منحصر در فردی است، راه‌گشاست. ملاصدرا می‌گوید: «اگرچه افراد انسان از نظر فطرت اولیه مشابه یکدیگرند، اما پس از انجام اعمال، مباشرت در افعال، و کسب ملکات، اخلاق، حسنات، کارهای نیک، و سیئات از نظر فطرت ثانویه در حقیقت با یکدیگر متفاوت می‌شوند» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳، ص ۴۷۸)، چنان‌که ملاحظه می‌شود، ملاصدرا حقیقت یا ماهیت انسان را خودساخته و حاصل اعمال و ملکات اختیاری وی می‌داند؛ از این رو هر انسانی، نظر به انتخاب‌هایی که کرده است، فردی خاص و یگانه است.

لازمه خاص و یگانه بودن فرد انسانی، پرهیز از زندگی تقلیدی و هم‌رنگی با جماعت است.

ملاصدرا در نفی تقلید و دنباله روی چنین می گوید: «اکثر مردمان هر آنچه از پدر یا استاد در ابتدای امر شنیدند و بدان گرویدند، در دل ایشان رسوخ پیدا کرده و به مثابه سدی در راه سلوک ایشان واقع شده که از آن بیرون شدن میسر نیست» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۴، ص ۹۶). نیز او در همان رساله می گوید: «تقلید، داخل علم نیست» (همان، ص ۱۰۸). همچنین سهرودی (۵۴۹-۵۸۷)، پیش از ملاصدرا می گوید: «از من و غیر من تقلید نکنید که معیار، تنها برهان است» (سهروردی، ۱۳۳۴، ص ۱۲۱). تکیه بر فرید بودن انسان و بازداشتن وی از تقلید طوطی وار، به منزله توصیه به زندگی اصیل و پرهیز از همرنگی با جماعت است.

۵،۳. مغالطه خشک مزاجی

فضیلت متناظر خشک مزاجی، اعتدال (Temperance) یا خودکنترلی است. این فضیلت، بر اساس تعریفی که کوهن از آن ارائه می دهد، عبارت است از این که شخص به نحو عقلانی، خویشن داری ورزد و اعمال، هیجانات و اراده خود را از طریق رعایت حد وسط میان افراط و تفریط، ضبط و مهار کند؛ مانند وقتی فرد می کوشد تا خشم خود را مهار کند یا به مدیریت تمایلات جسمانی و مادی خود نایل آید (Cohen, 2013b.p.118). همان گونه که ارسطو دریافته بود، اعتدال تنها به معنای داشتن نیروی اراده، برای غلبه بر میل های نادرست نیست، بلکه فرد معتدل اساساً چنین شورها و تمایلات نادرستی ندارد. بنابراین، گام مقدماتی برای دستیابی به حدی از اعتدال، کار بر روی رفع ناهماهنگی شناختی است بین تمایلات غیر-عقلانی و آنچه فرد به عنوان امر عقلانی می شناسد. این امر تنها در صورتی ممکن است که مراجع هم از نظر رفتاری و هم از نظر شناختی، به صورت عقلانی عمل کند؛ برای مثال، مراجعی که تمایل دارد هنگام مواجهه با شرایط غیرمنطبق با خواسته هایش از خشم منفجر شود، باید بر اساس آنچه عقلانی می داند، عمل کند. این امر می تواند شامل تکالیف رفتاری باشد که در آن مراجع خود را در موقعیتی قرار می دهد که احتمال خشم را افزایش می دهد و سپس از نظر شناختی و رفتاری بر کنترل این خشم کار می کند» (Cohen, 2013a.p. 166).

به نظر می‌رسد که بتوان توجه مکرر فیلسوفان مسلمان را به بحث مهار قوای نفس و تسلط بر آن، پادزهری برای غلبه بر بر نمی‌توانم‌ها و خشک مزاجی حاصل از آن تلقی کرد؛ به عنوان مثال سهروردی در پرتوانه می‌گوید: «و از جهت عقل عملی کمالش (کمال نفس) آنست که او را بر بدن هیأت استعلایی باشد، نه هیأت انفعالی از بدن و خُلق عدالت او را حاصل شود و عدالت عفت است و شجاعت و حکمت» (سهروردی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۶۸). وی همچنین توانایی انسان را تا جایی می‌داند که با به کمال رساندن عقل نظری و عقل عملی، انسان به لحاظ شایستگی، می‌تواند رئیس عالم شود: «و هر که حکمت بداند و بر سپاس نورالانوار مداومت نماید، او را خرّه کیانی بدهند، و فرّ نورانی ببخشند، و بارقی الهی او را کسوت هیبت و بها پوشانند، و رئیس طبعی شود عالم را، و او را از عالم اعلیٰ نصرت رسد، و سخن او در عالم علوی مسموع باشد، و خواب و الهام او به کمال رسد» (سهروردی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۸۱). او برای نمونه پادشاهان پارسیان را ذکر می‌کند که با بهره از توانایی خود در عقل نظری و عقل عملی به این مرتبه رسیده‌اند (سهروردی، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۱۸۵).

همچنین زکریای رازی در کتاب الطب الروحانی ذیل عنوان در برتری خرد و ستایش آن، پس از برشمردن فواید خرد در امور مختلف می‌گوید: «باید که سازوار با خرد رفتار کنیم، و هم با ایستارش کار نماییم؛ هرگز مباد هوی را بر آن چیره ساخت که همانا آفت اوست و آن را تیره و تار کند؛ چه آن را از راه و رفتارش به دور راند، و از آماج خود و راستاری‌اش بگرداند؛ و همان خردمند را از رسیدن به فرازش و نیک‌فرجامی بازدارد؛ و لذا باید که بر هوی سخت گیریم، او را خار و رام سازیم، وادارش کنیم و مجبور تا از امر و نهی خرد فرمان برد. پس اگر چنان کنیم، پاکی و روشنی خرد به غایت درخشش و روشنایی بر ما هویدا شود؛ ما به نهایت مقصد و آمال خویش برسیم، هم بدان که خدا به ما بخشیده و منت نهاده نیکبخت باشیم» (رازی، ۱۳۸۱، صص ۲-۳). این سخن رازی حاکی از آن است که انسان می‌تواند به مدد عقل، بر نمی‌توانم‌های خویش، غلبه کند.

۵,۴. مغالطه خود-محور-جهان‌انگاری

فضیلت متناظر خود-محور-جهان‌انگاری، هم‌دلی (Empathy) است. مراد از هم‌دلی این است که به‌جای ادراک جهان از طریق لنزهای خودمحورانه، با انسان‌های دیگر ارتباط شناختی، عاطفی و معنوی برقرار کنیم (Cohen, 2013a.p18). فضیلت هم‌دلی، از طریق ارتباط (شناختی، عاطفی و درونی) با ذهنیت دیگران، فراتر از اندیشه «دنیا حول محور من می‌چرخد»، عمل می‌کند. ارتباط مورد بحث، مستلزم رهاکردن این دیدگاه خودشکن است که فقط ارزش‌ها، علایق، ترجیحات و باورهای من معتبرند. آشنا ساختن مراجع با فضیلت هم‌دلی، این فرصت را در اختیار وی قرار می‌دهد که مشکلات موجود در روابط بینافردی خود را در زندگی خصوصی و/یا زندگی عمومی، حل کند و روابط خود را بهبود بخشد. (Cohen, 2013a.p. 159)

به نظر می‌رسد که بتوان در مقابله با مغالطه خود-محور-جهان‌انگاری، از سخنان زکریای رازی در دفع خودبینی بهره جست. دفع خودبینی، به معنای توجه کردن به دیگران و اعتبار بخشیدن به خواسته‌های آنان است؛ زیرا فرد با خروج از خودبینی، می‌تواند جهان را از منظر دیگران نیز ببیند. وی خودبینی و آفت آن و نیز نحوه دفع آن را این‌گونه توصیف می‌کند: «گویم که حسب دوست داشتن هر انسان خویش را، نیک شمردن هر چیز بهین از خویش بیش از سزاواری. بد دانستن هر زشتی با کم بهادادن آن همراه است. اما زشت شمردن صفت بد و نیکو دانستن صفت خوب دیگری، اگر عاری از حب و بغض باشد بسا به قدر سزاواری است... از آفت‌های خودبینی این‌که، چون در کاری روی دهد به کم و کاستی آن فرجامد؛ زیرا که آدم خودبین بیش و فزونی چیزی را، که از بابت آن به خویشتن خودبین است، نخواهد و قصد فراستانی و برگرفتن از جزء آن هم ندارد... از آنچه می‌توان خودبینی را بدان دفع کرد، این که آدمی سنجش بدی‌ها و نیکی‌هایش را به دیگری واگذارد و این که خودش را با گروهی از پستان فرومایه، که بهره‌ای رسا از همان صفت خودبینی دارند یا در شهری باشد که حالت اهل آن‌جا چنین است، برنسنجد و قیاس نکند... بر روی هم بایسته است که

خودمهمترینی و بزرگ‌انگاری خویش نورزد، تا آن‌جا که در نزد دیگران از اندازه همانندانش فراگذارد؛ و هم خود کهن‌ترینی و ناچیزانگاری خویش نورزد، تا آن‌جا که در نزد دیگران از آنان یا کسانی که پایین دست هستند، فروتر شود. پس اگر چنین کند و خود را بر این پایه ارزیابی نماید، از اوج خودبینی و پستی فروپایگی رسته باشد، مردمان هم او را شناسا به قدر خویش نامند» (رازی، ۱۳۸۱، صص ۳۹-۴۱).

۵.۵. گمانه‌زنی کورکورانه

فضیلتِ متناظرِ گمانه‌زنی کورکورانه، علم‌بنیادی (scientificity) و ارائه تبیین‌های عقلانی است. مراد از علم‌بنیادی تدوین فرضیه‌های عقلانی و استقرایی برای تبیین واقعیات است؛ به‌جای تکیه بر خرافه‌پرستی، جادوآندیشی، تعصب دینی و دیگر شیوه‌های ضدعلمی تبیینِ واقعیت (Cohen, 2013b. p. 119). ترس از اقدام یا ایجاد تغییرات سازنده در زندگی نیز می‌تواند ناشی از ارائه تبیین‌های نامستند و غیرعقلانی و گمانه‌زنی کورکورانه درباره واقعیت باشد؛ در مقابل، فضیلتِ متعالی علم‌بنیادی، توانایی به‌کارگیری روش علمی نقادانه و خلاق در تبیین یا توضیح واقعیات است. فردی که رویکرد علمی دارد، از تبیین‌های خرافی یا مبتنی جادو و دیگر اشکال تفکر جزمی و غیرعلمی پرهیز می‌کند. او به‌عنوان فردی عینیت‌نگر، تمایل دارد به جای تکیه بر سوگیری، ترس، احساس گناه شدید و دیگر موانع عینیت، بر شواهد متکی باشد (Cohen, 2013a.p. 181).

شاید بتوان توصیه به فضیلتِ علم‌بنیادی را در آثار فارابی (متولد سال ۲۵۷-۳۳۸ ه.ق) یافت. وی ذیل بحث نمایاندن سودهای عقل نظری در فلسفه و شرح لزوم آن در عقل عملی، کار و عمل را به شرطی دارای فضیلت و برتری و سزاوار انجام دادن می‌داند که انسان برتری‌های واقعی آن را آن‌گونه که شایسته است بشناسد و برتری‌هایی را که می‌پندارد برتری است و در حقیقت سزاوار آن نیست که برتری باشد، شناسایی کند و نفس را به برتری‌های قسم اول عادت دهد. از نظر او این حالت برای انسان، پس از تجربه و آزمایش و شناخت با برهان و

به کمال رساندن دانش‌های طبیعی حاصل می‌شود (فارابی، ۱۳۸۲، ص ۱۰۱). چنان‌که می‌گوید: «بدان که عمل تنها زمانی فضیلت و درستکاری محسوب می‌شود که انسان فضایل حقیقی را به گونه‌ای راستین بشناسد، و نیز فضایل ظاهری را که گمان می‌رود فضیلتند (حال آن‌که چنین نیست) به درستی بازشناسد، و سپس نفس خویش را به انجام افعال فضایل حقیقی عادت دهد... و این حالت [کمالی] جز پس از بلوغ و تکمیل معرفت برهانی و تکمیل علوم طبیعی و مباحث پیرامونی آن حاصل نمی‌گردد» (همان، ص ۹۹). آنچه به نقل از فارابی ذکر شد، به‌خوبی مؤید آن است که فیلسوفان مسلمان، با گمانه‌زنی کورکورانه میانه‌ای ندارند و به فضایل معرفتی، از جمله مستند کردن مدعیات به دلایل متقن و استفاده از روش متناسب با مدعا، ملتزم بوده‌اند.

۶. نتیجه‌گیری

چنان‌که دیدیم مقاله حاضر با این ادعا آغاز شد که فلسفه اسلامی در مقام نظر و عمل، دچار ایستایی و ناکارآمدی شده است. به دنبال آن، بیان شد که یکی از راه‌های احتمالی برون‌رفت فلسفه اسلامی از وضعیت کنونی، ورود به عرصه مطالعات میان‌رشته‌ای است و در نتیجه، تلاشی صورت گرفت تا امکان کاربست فلسفه اسلامی، در حوزه مشاوره فلسفی، به عنوان حوزه‌ای کاربردی و میان‌رشته‌ای، بررسی گردد. از میان رویکردهای موجود در مشاوره فلسفی، رویکرد الیوت کوهن انتخاب شد. بخش نخست مقاله به معرفی درمان و مشاوره منطق محور الیوت کوهن اختصاص یافت و سپس نشان داده شد که در کدام مرحله از شیوه درمانی کوهن و چگونه می‌توان از فلسفه اسلامی بهره جست. واضح است که تلاش صورت گرفته در مقاله حاضر را تنها باید از سنخ گام‌هایی نخست، در مسیری طولانی و ناهموار، تلقی کرد؛ از این‌رو، از همه علاقه‌مندان به فلسفه اسلامی دعوت می‌شود تا تلاش حداقلی صورت گرفته در این مقاله را جدی بگیرند و در جهت تعمیق و تقویت آن، به انجام پژوهش‌هایی مشابه، مبادرت ورزند. باشد که فلسفه اسلامی با چنین تلاش‌هایی بتواند پویایی

و کارآمدی بیشتری را تجربه کند. دستاورد اصلی مقاله حاضر نشان دادن چگونگی کاربست فلسفه اسلامی در مشاوره فلسفی است و این تلاش در مقالات مشابه، مسبوق به سابقه نیست.

منابع

- ابن سینا، حسین بن عبدالله، الاشفاء (منطق) (۱۳۷۱ ه. ق_ ۱۹۵۲ م)، ج ۱، تصدیر الدکتور طه حسین باشا، مراجعه الدکتور ابراهیم مدکور، قاهره: نشر وزاره المعارف العمومیه، المطبعه الامیریة - القاهره.

- رازی، محمد بن زکریا (۱۳۱۵)، سیرت فلسفی، ترجمه عباس اقبال، تهران: مطبعه مهر.
- رازی، محمد بن زکریا، طب روحانی (رساله در روانشناسی اخلاق) (۱۳۸۱)، وانشت پارسی از پرویز داکانی، تهران: موسسه فرهنگی اهل قلم.

- سهروردی، شهاب الدین یحیی (۱۳۸۰)، مجموعه مصنفات شیخ اشراق، ج ۳، تصحیح تحشیه و مقدمه سید حسین نصر، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سهروردی، شهاب الدین یحیی، منطق التلویحات (۱۳۳۴) (۱۹۵۵)، حقه و قدم له الدکتور علی اکبر فیاض، تهران: طبع جامعه تهران.

- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۹۸۱ م)، الاسفار الاربعه فی احکمه المتعالیه، ج ۱، بیروت: دار احیاء التراث.

- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۸۴)، رساله سه اصل، تصحیح و مقدمه: محمد خواجوی، تهران: مولی.

- صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۶۳)، مفاتیح الغیب، ترجمه و تعلیق محمد خواجوی، تهران: مولی.

- فارابی، ابونصر (۱۳۸۲)، فصول منتزعه، ترجمه حسن ملکشاهی، تهران: سروش.

- Cohen, Elliot D., (2016). *Logic-Based Therapy and everyday Emotions*, Copyright © by Lexington Books, Printed in the United States of America.

- Cohen, Elliot D. (2013a), *Theory and Practice of Logic-Based Therapy: Integrating Critical Thinking and Philosophy into Psychotherapy*, New Castle upon Tyne: Cambridge Scholars Publication.
- Cohen, Elliot D. (2003), *Philosophical Principles of Logic-Based Therapy*, Practical Philosophy, Spring, <http://www.practical-philosophy.org.uk>.
- Cohen, Elliot D. (2013b), *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*, Edited by Elliot D. Cohen, and Samuel Zinaich, Jr., Cambridge Scholars Publishing.
- Cohen, Elliot D. (2015), *Counseling Hume*, “International Journal of Philosophical Practice”, Volume 3, Issue 4:pp.28-38.
- Paden, Roger, (2013), *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*, Edited by Elliot D. Cohen, and Samuel Zinaich, Jr., Cambridge Scholars Publishing.
- Proudfoot, Michael, (2010), *The Routledge Dictionary of Philosophy*, Routledge, London and New York, Fourth Edition.
- Taylor, James Stacey, (2013). *Philosophy, Counseling, and Psychotherapy*, Edited by Elliot D. Cohen, and Samuel Zinaich, Jr., Cambridge Scholars Publishing.